

19. YÜZYILDA İZMİR'DE DÜNYAYA GELEN BAZI GAYRİMÜSLİM SANATÇILAR VE SANATSAL ETKİNLİKLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Semra Daşçı*

Özet

19. yüzyılda Doğu Akdeniz'in en önemli ticaret limanlarından biri haline gelen İzmir (Smyrna) kentinde, yalnızca ticari açıdan değil sanatsal ve kültürel açıdan da bir canlılık yaşandığı gözlenir. Bu dönemde İzmir'de etkin oldukları bilinen sanatçıların bir bölümü Oryantalist olarak adlandırılan ve kente ülke dışından gelen kişilerdi. Özellikle 19. yüzyılda İzmir'e gelen ressam sayısının oldukça arttığı görülür. 19. yüzyılda İzmir nüfusunun önemli bir bölümünü Ermeni, Rum ve Yahudiler ile kente yerleşmiş ticaretle uğraşan Avrupa kökenli Levantenler oluşturmaktaydı. Bu nedenle kültür ve sanat ortamı içinde de onların ağırlığı hissedilmekteydi. İzmir'de dünyaya gelen ve yaşamlarının bir bölümünü bu kentte geçirmiş olan bu sanatçılar, çoğunlukla Avrupa'da sanat eğitimi almışlar, dönemin moda akımlarını takip ederek konulara Batılı bir anlayışla yaklaşmışlardır. Bu çalışma, 19. yüzyılda İzmir'de dünyaya gelen ve neredeyse tamamı yayınlarda, müze, sergi ve müzayede kataloglarında 'Türk' olarak kaydedilen bazı gayrimüslim sanatçıların yaşamlarına ve eserlerine değinmeyi, adları büyük ölçüde unutulmuş bu sanatçıları eldeki kaynaklar ve eserleri doğrultusunda hatırlatmayı ve tanıtmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Smyrna, İzmir, gayrimüslim, sanatçı, 19. yüzyıl*

Abstract

An Evaluation on Some Non-Muslim Artists Who Was Born in Izmir in the 19th Century and Their Artistic Activities

The Izmir (Smyrna) city became one of the most important trading port in the 19th century. It was also a notable city in terms of artistic and cultural vitality and mobility. During the 19th century many of the Orientalist painters from abroad were active in the city. Especially in this century has seen a dramatic increase in the number of artists came to Izmir. During this period, a significant portion of the population in Izmir consisted of Armenians, Greeks, Jews and the Levantines (were European) who

* Doç.Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. semra.dasci@ege.edu.tr

settled in the city and traded. For that reason, their powerful effects were also felt on the artistic and cultural context. The artists who were born and spent some years of their lives in Izmir approached the subjects with a Western understanding and followed the contemporary art trends of the period, because they were commonly educated in Europe. This study is aimed to remind these forgotten non-Muslim Smyrniote artists who were recorded as ‘Turkish’ in exhibition, museum and auction catalogues with the help of available resources and their works.

Key words: *Smyrna, Izmir, non-Muslim, artist, 19th century*

17. yüzyılda dünya ticaretinin önemli bir halkası olma yolunda hızla ilerleyen İzmir (Smyrna) kenti, 19. yüzyılda Doğu Akdeniz’in en önemli ticaret limanlarından biri haline gelmişti. Kentin her açıdan parlak bir dönem yaşadığı 19. yüzyılda sanatsal ve kültürel açıdan da bir canlılık yaşandığı muhakkaktır. Bu dönemde İzmir’de etkin olduğunu bildiğimiz sanatçıların bir bölümü Oryantalist olarak adlandırılan grup içinde yer alırlar; bu sanatçılar kente ülke dışından gelen, yeni bir renk ve biçim dünyasının kapılarını aralamak üzere çıktıkları Doğu serüveninin bir durağı olarak Doğu Akdeniz’in bu parlak liman kentine uğrayan kişilerdi. Özellikle 19. yüzyılda İzmir’e gelen ressam sayısı oldukça fazladır ve aralarında az sayıda da olsa kadın sanatçının bulunması ilgi çekicidir. Ülkeye dışarıdan gelen Oryantalistler arasında İzmir açısından dikkate değer bir örnek oluşturan ünlü Fransız sanatçı Alexandre Gabriel Decamps¹ kentte atölye kurarak bir süre için yerleşmiş ve kenti içinde yaşayarak betimlemiştir. Bu yüzyılda sayıca artış gösteren seyahatnameler, ortaya koyduğu çok uluslu yapısı nedeniyle İzmir kentini adeta ‘Babil Kulesi’ne benzetmektedir. Kent nüfusunun önemli bir bölümünü Ermeni, Rum ve Yahudiler ile kente yerleşmiş çoğu ticaretle uğraşan Avrupa kökenli Levantenlerin oluşturduğu düşünülürse, kültür ve sanat ortamı içinde onların ağırlığını hissetmek şaşırtıcı olmayacaktır. Seyahat notları dışında kent tarihi araştırmalarına önemli katkılar sağlayan bir diğer belge türü de kentin çok yönlü olarak tanınmasına yardımcı olan ticaret yıllıkları ya da rehberleridir. İzmir’de farklı tarihlerde ve farklı dillerde basılan bu yıllıklar, yalnızca kentteki ticaret yaşamını tanıtmamakta, meslek gruplarına ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Bu gruplar içinde sanatın farklı kollarında çalışan çok sayıda sanatçının da yer aldığı görülür.² Hiç kuşkusuz söz konusu kaynaklarda görülen isimler, yıllıkta yer almayı istemiş kişilerdir ve ayrıca kaydedilmemiş sanatçıların da bulunduğu unutulmamalıdır. Yıllıklarda adı geçen ya da tarih aralığı olarak yüzyıl içinde ancak yıllıkların öncesinde ya da gerisinde kalan ve

¹ Konu hakkında bilgi için bkz. Semra Daşçı, “Doğu’nun Kâşifi; Alexandre-Gabriel Decamps”, *Sanat Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, S.9, Mayıs 2006, Erzurum, s. 142-156.

² 1893-1896 yıllıklarında yer alan sanatçılar ve ilgili meslekler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Semra Daşçı, “1893-1896 Ticaret Yıllıklarında Adı Geçen Sanatçılar ve Sanatla İlgili Meslekler Üzerine Bir Değerlendirme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 3, 2012, s. 17-52. <http://www.itobiad.com/upload/File/makale/1350934995.pdf>

19. Yüzyılda İzmir’de Dünyaya Gelen Bazı Gayrimüslim Sanatçılar.....

İzmir’de etkin olduğu bilinen sanatçılar da bulunmaktadır; kentte yaşamış ve çalışmış bu sanatçılar hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşmak çoğu zaman oldukça güçtür. Bu sanatçıların neredeyse tamamının gayrimüslim Osmanlı vatandaşı oldukları ya da Levanten ailelere mensup buldukları görülür. Bu çalışma, 19. yüzyılda İzmir’de dünyaya gelen ve neredeyse tamamı yayınlarda, müze, sergi ve müzayede kataloglarında ‘Türk’ olarak geçen bazı gayrimüslim sanatçıların yaşamlarına, sanat kariyerlerine ve eserlerine değinmeyi, adları büyük ölçüde unutulmuş bu sanatçıları mevcut kaynaklar ve eserleri doğrultusunda hatırlatmayı ve tanıtmayı amaçlamaktadır.

Boğos Tatikyan (1820 Smyrna - ?):

19. yüzyılda önemli sanatsal çalışmalara imza atan Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı Boğos Tatikyan (Tatikian)³ litografi (taş baskı) ağırlıklı çalışan bir ressam ve aynı zamanda matbaacı idi. İzmir’de basılan ticaret yıllıklarında “Gravür Ustaları” başlığı altında listelendiği, ayrıca “Basımevi, Matbaalar” başlığı altında da yer aldığı görülmektedir.⁴ Osmanlı İmparatorluğu’nda çalışmış Ermeni ressamları konu alan kitabında Garo Kürkman, Hoca Boğos Tatikyan’ın 1840’lı yıllarda resim çalışmalarına başlamış olabileceğini belirtmekte, 1852 tarihli bir gazete ilanına yer vermektedir; 3 Nisan 1852 tarihli *Nuh’un Güvecini* adlı Ermenice gazetede yayınlanan reklam Ermeni gravürücü Tatikyan Boğos’un, Osmanlı Sultanları’nın renkli ve altın yaldızlı gravürlerini hazırladığından ve bunların İzmir ile İstanbul’da satılacağından söz etmektedir.⁵ Farklı dil ve cemaatlere ait yayınları basan Tatikyan Matbaası’nda, Boğos Tatikyan tarafından oluşturulan taş baskı resimler de çoğaltılmıştır. Tatikyan’ın gravür çalışmaları, Osmanlı padişah portreleri dışında büyük ölçüde İzmir’de yaşayan farklı etnik kimlikler ve mesleklerden kişileri mesleklerini tanıtıcı biçimde ve farklı giyim-kuşamları ile betimlemektedir. American Board’un (American Board of Commissioners for Foreign Missions) misyonerleri olarak İzmir’de görev yapan anne ve babası ile birlikte çocukluğunda bir süre İzmir’de yaşayan ve ileriki yıllarda diplomat ve yazar olarak Amerika’yı temsil eden Samuel G. W. Benjamin, anılarında, Tatikyan’dan resim dersleri aldığından ve atölyesinde kendisini ziyarete ettiğinden bahsetmektedir. Benjamin, Tatikyan’ın yukarıda sözü edilen İzmir konulu tanıtıcı resimlerinin, özellikle kente gelen yabancı turistlere yönelik olarak hazırlandığını ifade eder.⁶ Sanatçının taşbaskı albümlerinden biri İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı’nda⁷

³ Boğos Tatikyan’ın yaşamı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Semra Daşçı, “İzmirli Ressam Boğos Tatikyan ve ABD Ulusal Kütüphanesi’ne Hediye Olarak Hazırlanan Gravür Albümü”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 6, Issue. 1, 2013, (baskıda).

⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Semra Daşçı, “1893-1896 Ticaret Yıllıklarında Adı Geçen Sanatçılar ve Sanatla İlgili Meslekler Üzerine Bir Değerlendirme”, C. I, S. 3, 2012, s. 30-52.

⁵ Garo Kürkman, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeni Ressamlar* (İstanbul: Matüsalem, 2004), s. 76.

⁶ Samuel Greene Wheeler Benjamin, *The Life and Adventures of a Free Lance*, Burlington, Vt. 1914, s. 71.

⁷ Bkz. 22 numaralı dipnot.

bulunmaktadır. 1893 tarihli bu albüm, II. Abdülhamid Dönemi'nde Birleşik Devletler Kongre Kütüphanesi için hazırlanmıştır (**Res. 1**). Bu albümde, İzmir'in sokak satıcılarını, Rum, Ermeni, Yahudi ve Türk kadın ve erkek tiplerini, giyim ve kuşamlarını gösteren sonradan renklendirilmiş taş baskı resimler yer almakta, kentteki çok yönlü renklilik adeta Tatikyan'ın resimlerinde hayat bulmaktadır.



Res. 1: Sokakta İzmirli Rum Kadınlar. Boğos Tatikian. 1893. Gift Made by H.I.M. the Sultan Abdul-Hamid II to the National Library of the United States of America albümünden. Atatürk Kitaplığı, İstanbul.

Alphons von Cramer (1834 Smyrna – 1884 Pegli-Molledo, İt.):

Figürlü manzaraları ve portreleri ile tanınan Alphons von Cramer, İzmir'de dünyaya gelmiş olması nedeniyle çoğu yerde Türk olarak geçmektedir. W. Sohn'un öğrencisi olan de Cramer'in, *Grek Aile* (sergi no. 395) adlı tablosu ile katıldığı 1867

Salon’una ait sergi katalogunda Düsseldorf ve Paris’te yaşadığı belirtilmiştir.⁸ 1890’lı yılların İzmir ticaret yıllıklarında banker ve ticari temsilci olarak kaydedilmiş Cramer soyadlı bazı kişilere rastlanmak mümkündür. Alfons von Cramer, Oryantalist konuları gerçekçi bir tarzda ele almış (**Res. 2**), özellikle de Doğu dekoruna yerleştirdiği genç kız figürlü çalışmaları ile dikkati çekmiştir.



Res. 2: Çiçekçi Kız. Alfons von Cramer. Christie’s Londra, 02.07.2012. Lot. 252

Ovide Curtovich (1835 Smyrna - ?):Adının geçtiği tüm kaynaklarda ‘Türk ressam’ olarak belirtilen Ovide Curtovich⁹, İzmir’in zengin etno-kültürel mozağının bir diğer parçasıdır. Slav kökenli tüccar bir aile olan Curtovich’lerin adına, Trieste kentinin 18-19. yüzyıllardaki ticaret yaşamını konu alan yayınlarda sıklıkla rastlanmaktadır. 1748’lerde Trieste’ye yerleşmeye başlayan ve sayıları zaman içinde giderek artan Grek ve Sırp tüccarların bölgede bir ticaret kolonisi oluşturduklarını belirten çalışmalar, bu tüccarlar arasında Hersek’ten gelen Kurtović (Curtovich) ailesinin, ticari temsilciliklerini İzmir ve Belgrat’ta sürdürdüğünü belirtmektedir.¹⁰ Tarihçi Oliver Jens Schmitt, Osmanlı Levantenlerini¹¹ incelediği kitabında, Ovide Curtovich’in yaşamı hakkında ilgi çekici ayrıntılara yer verir.

Bu ayrıntılar, Nantes’da bulunan Fransız Diplomatik Arşivi’nde saklanan ve İstanbul Fransa Büyükelçiliği fonlarına (Seri: E, Kutu 504) ait bir belgeye dayanmaktadır; bu belge,

Fransız pasaportu için başvuran Curtovich’in kendisi tarafından kaleme alınmış otobiyografik bir özettir. Buna göre ressam, Fiume’de (bugün Hırvatistan sınırları içinde yer alan Rijeka o dönemde Avuturya-Macaristan sınırları içindeydi) dünyaya gelen bir

⁸ Katalogda adresi olarak Saint Sulpice Caddesi 25 numara, M. A. W. Schulgen’in konutu verilmiştir. Bkz. Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants : Exposés au Palais des Champs-Élysées, le 15 Avril 1867, Paris 1867, s. 54.

⁹ Ovide Curtovich hakkında daha geniş bilgi için bkz. Semra Daşçı, “İzmir Mozağından Bir Renk: Ovide Curtovich”, I. Uluslararası Osmanlı Sempozyumu: Esasi Biraradalıklar Konferansı”, Karabük Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 24-26 Eylül 2012, (baskıda).

¹⁰ Traian Stoianovich, “Conquering Balkan Orthodox Merchant”, *The Journal of Economic History*, Vol. 20, No. 2, Cambridge University Press, s. 235.

¹¹ Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Latin Aileler ile ilgili olarak ayrıca bkz: Livio Missir de Lusignan, *Familles Latines de L’Empire Ottoman*, Les Editions Isis, İstanbul 2004.

baba ile İzmirli bir annenin çocuğudur; 1870'lerde İzmir'deki Lazarist Lisesi'ne devam etmiş, 1877'de Trieste'ye giderek Trieste ve İzmir arasında ticaret şirketleri için iş bağlantıları kurmuş, ayrıca Fransızca diploması alarak okullarda ders verme hakkı kazanmıştır. Aynı metinde, 1897'de İzmir'e geri döndüğü belirtilen Curtovich'in, Avusturya konsolos yardımcısının önerisi ile Viyana Akademisi'nde resim öğrenimine başladığı, 1883'te Paris'e geçtiği ve yakalandığı bir sinir hastalığı nedeniyle iyileşmek için Budapeşte'ye gittiği belirtilmiştir. Curtovich'in, resimleri Berliner Künstlerhaus ve Londra Kraliyet Akademisi'nde sergilenmiş, 1911 yılında padişahın portresini yaptığı yine aynı belgede dile getirilmiştir. Ancak, anlaşıldığı kadarıyla tüm bunlar konsolosluk makamlarında sanatçının pek işine yaramamış, Fiume nüfus sicilinde kayıtlı olmaması nedeniyle Avusturya-Macaristan yetkisiz olduğunu açıklamış, Fransa ise kendi milleti ile sanatçı arasında bir bağlantı görememiştir.¹² Ressamın adının geçtiği sınırlı sayıdaki kaynaktan biri de 1890'lı yıllarda basılan İzmir ticaret yıllıklarıdır; burada 'Ressamlar' başlığı altında görülen Ovide Curtovich'in adı, büyük puntolarla yazılarak ve çerçeve içine alınarak özellikle öne çıkarılmıştır, buradan ressamın 1890'lı yıllarda İzmir'de ressam olarak etkin olduğu anlaşılmaktadır¹³ (Res. 3).

Narick J. Perré Remon. Slaars Bonaventure. Sali Effendi.		ii i v i i i
PEINTRES		Ziml Zilpc i i i
CURTOVICH OVIDE. Artiste Peintre. Atelier au Chale de l'Eden.		(
<i>Paléologue G.</i> artiste. Rue Franç.		Ascl
Papazoglou Giovanni. Rue Serve- tadhica.		Atam And
PEINTRES DECORATEURS.		i i
Blaverge Théodore. et miroi- teur, 154, Place Fassola.		Alex:

Res. 3: Ovide Curtovich'e ait ilan.
*Annuaire des Commerçants de Smyrne and
de l'Anatolie*, Smyrne 1893, s. 333.

¹² CADN AFC E 504 Zarf (Centre des Archives Diplomatiques, Nantes; Fonds Ambassade de France a Constantinople), bkz: Oliver Jens Smitt, *Levantiner: Lebenswelten und Identitäten einer Ethnokonfessionellen Gruppe im Osmanisch Langen 19. Jahrhundert*, München 2005, s. 383, 280 numaralı dipnot. Bu konudaki değerli yardımı için Dr. Oliver Jens Schmitt'e içten teşekkürlerimi sunarım.

¹³ Jacob de Andria, Joseph L. Nalpas (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie* (Smyrne: Imprimerie Commerciale G. Timoni and Co., 1893), s. 333; Joseph L. Nalpas (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie* (Smyrne: Journal de Smyrne, 1894), s. 222; de Andria, Jacob (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie*, Smyrne: Imprimerie Commerciale G. Timoni and Co., 1895, s. 157; de Andria, Jacob (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie*, Smyrne: Imprimerie Commerciale G. Timoni and Co., 1896, s. 94.

19. Yüzyılda İzmir’de Dünyaya Gelen Bazı Gayrimüslim Sanatçılar.....

Viyana Güzel Sanatlar Akademisi’nde Avusturyalı ünlü ressam Eduard Ritter von Engerth’in öğrencisi olan ve Royal Academy of Arts’ın 1892 yılı sergisine katılan Curtovich’in, “Atölye Pasajı, Smyrna” adresi ile sergi kayıtlarına geçtiği, *Dinlenme Anı-Sabah, Bornova Ovası* (sergi no. 32) ve *Nymphia Yolu’nda, Öğlen* (sergi no. 844) adlı resimlerle bu sergiye katıldığı anlaşılmaktadır.¹⁴ Resimlerinde büyük ölçüde yaşadığı kent olan İzmir ve çevresine dair izlenimlerine yer veren ressamın *Amfora Taşıyan Genç Kız (Res. 4)* adlı çalışması bu örneklerden biridir.



Res. 4: *Amfora Taşıyan Genç Kız*, Ovide Curtovich, 1910. Özel koleksiyon

John Dabour (1837 Smyrna – 1905 New York):

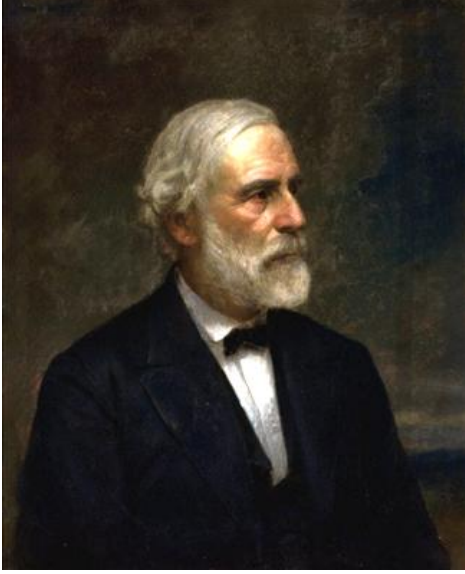
John Dabour 1837 yılında İzmir’de büyük olasılıkla Fransız bir ailede dünyaya gelmiştir. Paris Güzel Sanatlar Okulu’nda aldığı sanat eğitiminin ardından Philippe-Auguste Jeanron’un Paris’teki atölyesinde çalışan John Dabour, 1870’te Baltimore, Maryland’e (ABD) göç etmiş ve burada evlenmiştir. Bir portre sanatçısı olarak ünlene ve dönemin yetenekli ressamları arasında adı geçen Dabour’un modelleri genellikle başpiskoposlar, senatörler, valiler ve generaller gibi öne çıkan kişiler olmuştur. Bunlardan biri de Washington College’in yöneticiliğini yapmış olan Robert E. Lee’nin portresidir (**Res. 5**). Smithsonian National Portrait Gallery’de bu portre dışında Dabour’un imzasını taşıyan çok sayıda portre

bulunmaktadır. 1880’lerin başlarında daha geniş bir sanat pazarı bulma amacı ile New York’a taşınan ressam, Baltimore ile bağlarını hiç koparmamış, sık sık ziyaret ederek portre çalışmalarını burada da sürdürmüş, Fransa’da Akademi’nin 1878, 1879, 1882 ve 1892 sergilerine katılmıştır.¹⁵ Altmış sekiz yaşında yaşamını yitiren sanatçının ölüm haberini veren gazeteler, birçok devlet adamının ve sosyal yaşamın öne çıkan kişilerinin

¹⁴ Algernon Graves, *The Royal Academy of Arts; A Complete Dictionary of Contributors and Their Work from its Foundation in 1769 to 1904*, C. II, London 1905, s. 227.

¹⁵ David B. Dearing (Ed.), *Paintings and Sculpture in the Collection of the National Academy of Design 1826-1925*, C. I, New York, s. 141; Latrope Weston, “Art and Artists in Baltimore”, *Maryland Historical Magazine*, C. 33, September 1938, s. 224.

portrelerini yapan John Dabour'un John, Emma ve Alice adlı çocuklarından söz etmekte, Emma Dabour'un da babası gibi bir portre ressamı olduğunu belirtmektedir.¹⁶



Res. 5: *Robert Edward Lee'nin Portresi.*
John Dabour, 1871. National Portrait
Gallery, Smithsonian, Washington

**Nicolas-François Dracopolis
(1844 Smyrna – 1906 Antibes, Fr.):**

Nicolas-François Dracopolis, İzmir'de dünyaya gelen ressamlardan bir diğeridir. Leon-Germain Pelouse'un yanında yetişmiştir. Pont-Aven'de yaşadığı sıralarda Bretonya manzaraları yapmıştır.¹⁷ İzmir ticaret rehberlerinde Dracopoli soyadını taşıyan tüccarlar, ticari temsilci ve komisyoncularla karşılaşmaktadır.¹⁸ İzmirli Dracopolis Ailesi'ne mensup olan sanatçı Nicolas-François Dracopolis'in 1870'li yıllarda, Boston'da bulunduğu anlaşılır; Boston English High School'un 1870 yılı kataloğunda Fransızca öğretmeni olarak kaydedilmiştir.¹⁹ Nicolas-François

Dracopolis'in, Société des Artistes Français'in Paris'te ilkini 1879'da düzenlediği yıllık Salon sergilerinin 1879, 1880, 1882, 1894 ve 1895 tarihli

olanlarına N.-F. Dracopoli ya da N.-F. Dracopolis adı ile olarak katıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır.²⁰ American Board'un misyonerleri Levi Parsons ve Pliny Fisk'in tuttuğu raporlarda İzmir'de tanıştıkları Rum öğretmen Constantine Dracopolis'in adına rastlanır. Fisk, Ocak 1821 tarihli kayıtlarında, daha önce bazı elçilere dragomanlık

¹⁶ "Portraitist John Dabour Dies at His Home Here, Aged Sixty-eight", *New York Times*, 29 Mart 1905, s. 9

¹⁷ *Explication des Ouvrages de Peinture, Sculpture, Architecture, Gravure et Lithographie des Artistes Vivants*, Paris 1879, s. 86; Denise Delouche, *Les Peintres de la Bretagne avant Gauguin*, C. II, Lille 1978, s. 786.

¹⁸ Nalpas (Yay. haz.), *Annuaire des Commerçants ... 1894*, s. 80.

¹⁹ *Annual Report of the School Committee of the City of Boston 1870*, Boston 1871, s. 69; *Annual Report of the School Committee of the City of Boston 1871*, Boston 1872, s. 66.

²⁰ 1038 ve 1039 numaralı resimler. Bkz. *Catalogue Illustré du Salon de 1879: Société des Artistes Français*, Paris 1879, s. 44; 1221 numaralı resim. Bkz. *Catalogue Illustré du Salon de 1880: Société des Artistes Français*, Paris 1880, s. 22; 884 numaralı resim. Bkz. *Catalogue Illustré du Salon de 1882: Société des Artistes Français*, Paris 1882, s. 32; 640 numaralı resim. Bkz. *Catalogue Illustré du Salon de 1894: Société des Artistes Français*, Paris 1894, sayfa numarası yok.

19. Yüzyılda İzmir’de Dünyaya Gelen Bazı Gayrimüslim Sanatçılar

yapmış ve Mısır’da, Suriye’de bulunmuş olan Dracopolis’in İzmir’deki Rum okullarını iyi bildiğini ve onları ziyaret ederken kendisine yardımcı olduğunu vurgulamaktadır.²¹



Res. 6: *Arap Portresi*. Evelyn Purdie, yakl. 1900. James Cox Gallery, New York. 26.05.2012. Lot. 103



Res. 7: *Christian de Marinitsch*, fotoğraf.

Evelyn Purdie (1859 Smyrna – 1943 Cambridge):

Amerikalı kadın sanatçı Evelyn Purdie 1859 yılında İzmir’de dünyaya gelmiş, Boston Museum School of Fine Arts’da Otto Grundmann ile resim çalışmış, Paris’te ise Carolus Duran, Debillemont Chardon’dan resim eğitimi almıştır. Woman’s International Art Society’nin, Londra ve Paris üyesi olan Evelyn Purdie, ayrıca Boston Copley Society’nin de üyesiydi. Londra Grafton Gallery, Philadelphia Society Miniature Painters, Boston Art Club sergilerine katılmış olan²² Purdie, daha çok Empresyonist üslupta yaptığı minyatür portrelerle tanınmaktadır (**Res. 6**).

Christian de Marinitsch (1868 Smyrna - 1954 ?):

Christian de Marinitsch (**Res. 7**), 1868’de Avusturyalı bir ailenin çocuğu olarak İzmir’de dünyaya gelmiştir. Sanatçının, Jules Lefebvre, Bouguereau, Charles Robert-

²¹ *The Missionary Herald*, 17. Cilt, Boston 1821, s. 275-277.

²² *Fourteenth Annual Exhibiton of Paintings by Prominent Artists at the Poland Spring Art Gallery*, 1908 South Poland, s. 70; John E. D. Trask (Ed.), *Catalogue de Luxe of the Department of Fine Arts, Panama-Pacific International Exhibition*, C. II, San Francisco, 1915, s. 356.

Fleury ve G. Ferrier'den resim eğitimi aldığı bilinmektedir.²³ 1879-1914 yılları arasında Paris'te düzenlenen Société des Artistes Français'in sergilerine katılmıştır. 1893 Salonu'nda sergilenen *Plouénan'ın Dedikoducuları* (**Res. 8**) bunlardan biridir.²⁴ Sanat yaşamını Paris'te sürdürmüş olan sanatçının bazı eserlerine o dönemde İzmir'deki galerilerin de ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır; Galerie P. Miolti ve 1897'de kendisine onur ödülü kazandıran *Gece Vakti Dönüş* adlı çalışmasının yer aldığı Galerie Sparlati bunlar arasındadır. Ayrıca mesleki kariyerine bakıldığında, *Monde Illustré*, *La Revue de Paris*, *l'Illustration*, *La France Illustrée* ve *l'Univers Illustré* için çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır.²⁵



Res. 8: *Plouénan'ın Dedikoducuları*. Christian de Marinitsch. (Exposition aux Salon d'Artistes Français 1893, no. 1199)

Theofrastos Triantafillides (Θεοφραστος ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ) (1881 Smyrna - 1955 Atina):

1881 yılında İzmir'de dünyaya gelen Yunan ressam Theofrastos Triantafillides (**Resim. 9**), Empresyonist ve Ekspresyonist üslupta yaptığı çalışmalarla 20. yüzyılın ilk

²³ Jules Martin, *Nos Peintres et Sculpteurs, Graveurs, Dessinateurs: Portraits et Biographies*, C. II, Paris 1898, s. 126.

²⁴ Bkz. *Catalogue Illustré Peinture et Sculpture: Salon de 1893*, Ludovic Baschet Éditeur, Paris 1893, s. 283.

²⁵ Martin, s. 126.

19. Yüzyılda İzmir'de Dünyaya Gelen Bazı Gayrimüslim Sanatçılar.....



Res. 9: *Otoportre*. Theophrastos Triantafillides, 1952. Atina Ulusal Galeri.



Res. 10: *Sandalda Kadınlar*. Theophrastos Triantafillides, Bonhams Bond Street, Londra. 05.15.2007. Lot. 21



yarısında Yunan modernizminin öncülerinden biri olarak yer etmiştir. Atina Ulusal Galeri, Rodos Modern Yunan Sanatı Müzesi ve Atina Kent Müzesi, sanatçının resimlerine ev sahipliği yapan yerler arasındadır. Theophrastos Triantafillides, Münih Akademisi'nde yönetici ve eğitmen olan Realist kuşak ressamı Ludwig von Löffitz'ün öğrencisi olmuştur. Atina Güzel Sanatlar Okulu'nda Georgios Iakovides'le çalışmıştır. Triantafillides'in renk ve kompozisyon vurgusu onu Ekspresyonizm'e yaklaştırmaktadır.²⁶ Günlük yaşam sahneleri, manzaralar, ölüdoğalar ve portreler eserlerinde ağırlıklı olarak yöneldiği konu türleridir. (**Res. 10, 11**) Triantafillides'in, İzmir'de ticaretle uğraşan bir

Res. 11: *Serviler*. Theophrastos Triantafillides, Bonhams Bond Street, Londra. 11.10.2009. Lot. 24

²⁶ Geraldine Norman, *Nineteenth-Century Painters and Painting: A Dictionary*, Berkeley ve Los Angeles 1977, s. 136; "TRIANAFILLIDES, Theophrastos." In *Benezit Dictionary of Artists*. Oxford Art Online, <http://www.oxfordartonline.com/subscriber/article/benezit/B00185207> (Erişim 15.06.2012).

aileden geldiği düşünülebilir; 1894 tarihinde Fransızca basılan İzmir ticaret yıllığında Triantafillides soyadlı tüccar kayıtlarına rastlanmaktadır.²⁷

Jean Eritziane (Eritzian) (1887 Smyrna - ?):

1887 yılında İzmir’de dünyaya gelen Eritziane (**Res. 12**), dönemindeki birçok gayrimüslim Osmanlı sanatçısı gibi yurtdışında eğitim almıştır. Hakkında oldukça sınırlı



Res. 12: Jean Eritziane. Fotoğraf. Frédéric Macler, *La France et L'Arménia...*’dan, s. 57

bilgiye sahip olduğumuz Eritziane, Frédéric Macler tarafından kaleme alınan ve Fransa’daki Ermeni sanatçıların yaşam öykülerine değinen *La France et L'Arménia a Travers L'Art et l'Histoire* (Paris 1917) adlı kitapta ele alınmıştır. Aynı kaynaktan Eritziane dışında, Hrand Ayanak, Rafael Şişmanyar, Tigran Eseyan gibi Paris’te dönemin sanat ortamı içinde kendini göstermiş Osmanlı topraklarında dünyaya gelmiş diğer bazı Ermeni sanatçılara da yer verilmiştir. Bu kaynağa göre Eritziane, Moskova ve Paris Güzel Sanatlar Okulu’nda eğitim görmüş, eğitimini ve mesleki ustalığını ilerletmek amacı ile önce Léon Bonnat, daha sonra Fernand Cormon’un atölyesinde bir yıl çalışmıştır. Şnork ön adlı sanatçı, birçok eserini bu adla imzalamasına

rağmen daha sonra adını, Alman adı gibi algılanması nedeniyle Jean olarak değiştirmiştir. Güçlü bir alt yapı oluşturan genç

sanatçı, ulusal bir sergide sergilediği *nü* ile dikkatleri üzerine çeker. Ancak 1914 yılında patlak veren savaşa hiç tereddütsüz katılan Eritziane, atölyesini ve çalışmalarını geride bırakmıştır. Marne cephesinde savaştığı sırada ciddi bir biçimde yaralanan sanatçı, mucize eseri yaşama tutunmuş, yavaş yavaş iyileşerek resim çalışmalarını sürdürmüştür.²⁸ Rusya’da dünyaya gelen Fransız kökenli ünlü soprano Félia Litvinne’in

²⁷ *Annuaire des Commerçants...* 1893, s. 256; *Annuaire des Commerçants...* 1894, s. 141; 164; *Annuaire des Commerçants...* 1895, s. 67; *Annuaire des Commerçants...* 1896, s. 69.

²⁸ Frédéric Macler, *la France et L'Arménia a Travers L'Art et l'Histoire*, Paris 1917, s. 57.

19. Yüzyılda İzmir'de Dünyaya Gelen Bazı Gayrimüslim Sanatçılar.....

portresi (**Res. 13**) en tanınmış çalışmaları arasındadır. Ustası Bonnat gibi portrelere ağırlık veren Jean Eritziane, teknik olarak genellikle pastel tercih etmiştir. Çıplak kadın teması üzerinde ışık-gölge oyunlarına yönelen Eritzian'ın, 1922 yılında katıldığı Salon des Indépendant sergisinde seyirci önüne çıkardığı *Şehvet* adlı çalışması, Fransız politikacı Antoine Ellen-Prevot²⁹ tarafından sergiye katılan çoğu eser gibi acımasız bir dille eleştirilmiştir.³⁰



Res. 13: *Félia Litvinne'in Portresi*. Jean Eritziane, 1917. Von Zezschwitz Art and Design Auctions, Münih. 15.04.2008. Lot. 1138.

Athanase (Thanasis) Apartis (Θανάσης Απάρτης) (1899 Smyrna – 1972 Atina):

Yunan asıllı heykел sanatçısı Apartis, İzmir'de dünyaya gelmiş ancak sanat eğitimi ve meslek yaşamını büyük ölçüde Fransa'da ve daha sonra Yunanistan'da sürdürmüştür. Fransız heykelinin önemli isimlerinden François Bourdelle'in öğrencisi olan Apartis, Salons d'Automne, Salon des Indépendants ve Salon des Tuileries

²⁹ Antoine Ellen-Prévot, 1835-1840 yılları arasında Toulouse belediye başkanlığı yapmış Sosyalist bir politikacıdır.

³⁰ Ellen-Prevot, Smyrna doğumlu Fransız sanatçı olarak belirttiği Eritziane'ın *Şehvet* adlı eserini eleştirirken resimde, açgözlü bir heves sergileyerek açık ağız ile beyaz balmumu tenli bir kadın figürünün göğüslerine uzanan koyu renkli bir satyrden söz etmektedir. Bkz. Ellen Prevot, "Au Salon des Indépendants: Loufoqueries", *Le Midi*, 19 Şubat 1922, başsayfa. Eserin bulunduğu yer tespit edilememiştir.



Res. 14: *Marie-Therese Apartis*. Athanase (Thanassis) Apartis, 1949. Ulusal Galerî - Alexandros Soutzos Müzesi, Atina.



Res. 15: Yunanistan Kralı I. Geórgios'un büstü ile ilgili haber. *Le Figaro*, 25 Temmuz 1937, s. 3.

sergilerine katılmıştır. *Le Monde Illustré* dergisinin 25 Ocak 1936 tarihli sayısında, Fransa'da yaşayan ve küçük bir grup oluşturan Yunan sanatçılardan Galanis, Gounaro ve Bourdelle'in öğrencisi Apartis dışındakilerin az bilindiğinden söz edildiği dikkati çeker.³¹ Atina Ulusal Galerî-Alexandros Soutzos Müzesi (**Res. 14**) başta olmak üzere çeşitli kurum ve koleksiyonlarda eserleri bulunan heykел sanatçısı Apartis'in dikkat çekici çalışmalarından biri de, dönemin gazete manşetlerinde kendine yer bulmuş olan Yunanistan Kralı I. Geórgios'un Aix-les-Bains'da (Fransa) bulunan büstüdür (**Res. 15, 16**). Her yıl düzenli olarak Aix-les-Bains'daki kaplıcalara giden Kral'ın ölümünden yıllar sonra büst heykeli genç sanatçı Apartis tarafından yapılarak 24 Temmuz 1937 tarihinde açılmıştır.³² Ağırlıklı olarak bronz malzeme üzerinde çalışan Apartis'in, eserlerinde gerçekçi yaklaşımdan kopmadığı, ancak klasik geleneği sürdürmek yerine onu kendi duyarlılığı ile kaynaştırarak bir yorumla ulaştığı görülmektedir.

Samuel Sinai (1915 Smyrna - ?):

Kent manzaraları ve ölüdoğaları ile tanınan Yahudi kökenli Samuel Sinai, yayınlarda genellikle Türk olarak geçmektedir. 1933-1939 yıllarında Marsilya École des

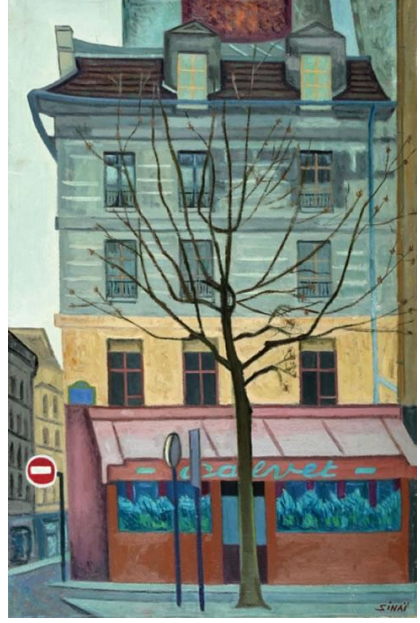
³¹ "Un jeune statuaire grec: Demeter", *Le Monde Illustré*, 25 Ocak 1936, s. 81.

³² "Hier, A Aix-les-Bains", *Le Figaro*, 25 Temmuz 1937, s. 3.

19. Yüzyılda İzmir'de Dünyaya Gelen Bazı Gayrimüslim Sanatçılar



Res. 16: Yunanistan Kralı I. Geórgios'un büstü. Athanase (Thanassis) Apartis, 1937. Aix-les-Bains, Fransa.



Res. 17: Paris'te Köşebaşı. Samuel Sinai. Montefiore Auction House, Tel Aviv. 10.12.2008. Lot. 146.

Beaux-Arts'a devam etmiş, II. Dünya Savaşı'nın ilan edilmesiyle gönüllü olarak orduya katılmış, Almanlar tarafından esir alınmıştır. Serbest bırakılmasının ardından Paris École des Beaux-Arts'da Souverbie'nin atölyesine girmiştir. Paris manzaralarında ustalaşan ressam, Paris'te Salon d'Automne, Salon des Artistes Français ve Salon des Indépendants'ın da aralarında bulunduğu sayısız sergide eserlerini sergilemiştir³³ (**Res. 17**). İzmir'de Fransızca olarak yayınlanan 1893 ve 1894 tarihli ticaret yıllıklarında Sinai kardeşlerin banker olarak yer aldıklarını ve iş yerlerinin Çuhacı Bedesteni'nde bulunduğunu öğrenmek mümkündür.³⁴ Ressam Samuel Sinai'nin de bu aileden olması güçlü bir olasılıktır.

³³ Adrian M. Darmon, *Autour de l'Art Juif: Encyclopédie des Peintres, Photographes et Sculpteurs*, Chatou 2003, s. 104; SINAI, Samuel." In *Benezit Dictionary of Artists. Oxford Art Online*, <http://www.oxfordartonline.com/subscriber/article/benezit/B00170140> (Erişim 15.06.2012).

³⁴ Nalpas ve de Andria (Yay. haz.), *Annuaire des Commerçants ... 1893*, s. 231; Nalpas (Yay. haz.), *Annuaire des Commerçants ... 1894*, s. 134.

Sonuç olarak, sahip olduğu din, dil ve etnik çeşitliliğin kentin her köşesine aksettiği İzmir’de 19. yüzyılda kültür yaşamının da aynı ölçüde renkli ve canlı olduğu anlaşılmakta, bunda kentin gayrimüslim nüfusunun önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Elde bulunan belge ve kaynaklar incelendiğinde, büyük ölçüde ticaretle uğraşan ve gerek yaşam biçimi, gerekse sanatsal ve kültürel alanda taşıdıkları anlayış bakımından Batı dünyasına yakın duran gayrimüslim halkın içinden yetişen sanatçılar, eğitim için Avrupa’ya yönelmişlerdir. İzmir’de dünyaya gelen ve yaşamlarının en azından bir bölümünü İzmir’de geçirmiş olan bu sanatçılar, Batı’da aldıkları sanat eğitiminin etkisiyle dönemin moda akımlarını takip ederken, konulara Batılı bir anlayışla yaklaşmış, konu yelpazesi olarak da Doğu ile sınırlı kalmamış, hatta bir ölçüde Doğu’dan uzaklaşmışlardır. Diğer yandan doğdukları kentte daha uzun süreli olarak yaşadıkları anlaşılan Curtovich ve Tatikyan gibi örneklerde ise İzmir kentinin ve Doğu imgesinin daha ağırlıklı olduğu görülür. Tüm bu ayrımların ötesinde sözkonusu sanatçıların katıldıkları yurtdışı sergilerde Osmanlı’yı temsil ettikleri ve genelde resim sanatı tarihine, özelde ise İzmir kent tarihine ‘estetik belgeler’ bırakarak önemli katkılar sağladıkları göz ardı edilmemelidir.

Yayımlar

Gazeteler:

Ellen Prevot, “Au Salon des Indépendants: Loufoqueries”, *Le Midi*, 19 Şubat 1922, başsayfa.

“Un jeune statuaire grec: Demeter”, *Le Monde Illustré*, 25 Ocak 1936, s. 81.

“Hier, A Aix-les-Bains”, *Le Figaro*, 25 Temmuz 1937, s. 3.

Weston, Latrope “Art and Artists in Baltimore”, *Maryland Historical Magazine*, C. 33, September 1938, s. 224.

“Portraitist John Dabour Dies at His Home Here, Aged Sixty-eight”, *New York Times*, 29 Mart 1905, s. 9.

Kitap, katalog ve makaleler:

DE ANDRIA, Jacob (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l’Anatolie*, Smyrne: Imprimerie Commerciale G. Timoni and Co., 1895.

DE ANDRIA, Jacob (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l’Anatolie*, Smyrne: Imprimerie Commerciale G. Timoni and Co., 1896.

Annual Report of the School Committe of the City of Boston 1870, Alfred Mudge and Son, Boston 1871.

Annual Report of the School Committe of the City of Boston 1871, Rockwell and Churchill, Boston 1872.

19. Yüzyılda İzmir'de Dünyaya Gelen Bazı Gayrimüslim Sanatçılar.....

- BENJAMIN, Samuel Greene Wheeler, *The Life and Adventures of a Free Lance*, Free Press Company, Burlington, Vt. 1914.
- Catalogue Illustré Peinture et Sculpture: Salon de 1879*, Ludovic Baschet Éditeur, Paris 1879.
- Catalogue Illustré Peinture et Sculpture: Salon de 1880*, Ludovic Baschet Éditeur, Paris 1880.
- Catalogue Illustré Peinture et Sculpture: Salon de 1882*, Ludovic Baschet Éditeur, Paris 1882.
- Catalogue Illustré Peinture et Sculpture: Salon de 1893*, Ludovic Baschet Éditeur, Paris 1893.
- Catalogue Illustré Peinture et Sculpture: Salon de 1894*, Ludovic Baschet Éditeur, Paris 1894.
- DAŞCI, Semra, "1893-1896 Ticaret Yıllıklarında Adı Geçen Sanatçılar ve Sanatla İlgili Meslekler Üzerine Bir Değerlendirme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 3, 2012, s. 17-52.
- <http://www.itobiad.com/upload/File/makale/1350934995.pdf>
- DAŞCI, Semra, "İzmir Mozayiğinden Bir Renk: Ovide Curtovich", I. Uluslararası Osmanlı Sempozyumu: Esasi Biraradlıklar Konferansı", Karabük Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 24-26 Eylül 2012, (baskıda).
- DAŞCI, Semra, "İzmirli Ressam Boğos Tatikyan ve ABD Ulusal Kütüphanesi'ne Hediye Olarak Hazırlanan Gravür Albümü", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 6, Issue. 1, 2013, (baskıda).
- DARMON, Adrian M., *Autour de l'Art Juif: Encyclopédie des Peintres, Photographes et Sculpteurs*", Carnot Editions, Chatou 2003.
- DELOUCHE, Denise, *Les Peintres de la Bretagne avant Gauguin*, C. II, Université de Lille III, Lille 1978.
- DEARINGER, David B. (Ed.), *Paintings and Sculpture in the Collection of the National Academy of Design 1826-1925*, C. I, New York.
- Explication des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et lithographie des artistes vivants : Exposés au Palais des Champs-Élysées*, le 15 Avril 1867, C. de Mourgues, Paris 1867.
- Explication des Ouvrages de Peinture, Sculpture, Architecture, Gravure et Lithographie Des Artistes Vivants*, Imprimerie Nationale, Paris 1879.
- Fourteenth Annual Exhibiton of Paintings by Prominent Artists at the Poland Spring Art Gallery*, Hiram Ricker & Sons, 1908 South Poland.

- GRAVES, Algernon, *The Royal Academy of Arts; A Complete Dictionary of Contributors and Their Work from its Foundation in 1769 to 1904*, C. II, H. Graves and Co., London 1905.
- KÜRKMAN, Garo, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Ressamlar*, Matüsalem, İstanbul 2004.
- MACLER, Frédéric, *la France et L'Arménia a Travers L'Art et l'Histoire*, Imprimerie H. Turabian, Paris 1917.
- MARTIN, Jules, *Nos Peintres et Sculpteurs, Graveurs, Dessinateurs: Portraits et Biographies*, C. II, Ernest Flammarion Éditeur, Paris 1898. *The Missionary Herald*, 17. Cilt, Crocker and Brewster Printers, Boston 1821.
- NALPAS, Joseph L. ve Jacob DE ANDRIA (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie*, Smyrne: Imprimerie Commerciale G. Timoni and Co., 1893.
- NALPAS, Joseph L. ve Jacob DE ANDRIA (haz.), *Annuaire des Commerçants de Smyrne and de l'Anatolie*, Smyrne: Journal de Smyrne, 1894.
- NORMAN, Geraldine, *Nineteenth-Century Painters and Painting: A Dictionary*, University of California Press, Berkeley ve Los Angeles 1977.
- "SINAI, Samuel" In *Benezit Dictionary of Artists. Oxford Art Online*, <http://www.oxfordartonline.com/subscriber/article/benezit/B00170140> (Erişim 15.06.2012).
- SMITT, Oliver Jens, *Levantiner: Lebenswelten und Identitäten einer Ethnokonfessionellen Gruppe im Osmanisch Langen 19. Jahrhundert*, Oldenbourg Verlag, München 2005.
- STOIANOVICH, Traian, "Conquering Balkan Orthodox Merchant", *The Journal of Economic History*, Vol. 20, No. 2, Cambridge University Press, 1960, s. 234-313.
- TRASK, John E. D. (Ed.), *Catalogue de Luxe of the Department of Fine Arts, Panama-Pacific International Exhibition*, C. II, Paul Elder and Company, San Francisco 1915.
- "Triantafillides, Theophrastos", In *Benezit Dictionary of Artists. Oxford Art Online*, <http://www.oxfordartonline.com/subscriber/article/benezit/B00185207> (Erişim 15.06.2012).